

WRAAK

Crimes and Misdemeanors door Regina van Gelderen April 2004

Oplichters zijn er altijd geweest. Maar de laatste jaren lijken de media ons toch met grotere regelmaat over oplichterijen te informeren.

H.J.A. Hofland schrijft over zulke oplichterijen: 'Grote projecten waarin geweldige bedragen omgaan, maken het verleidelijker. In moderne, of postmoderne hiërarchie zijn de lijnen van boven naar beneden en vice versa vager, wat het moeilijker maakt de laatste verantwoordelijkheid vast te stellen..... als je het vernunftig genoeg hebt aangepakt, alle zakken gevuld, en je bijtijds uit de voeten weet te maken, dwing je eerbied af. Daarom denk ik dat de oplichter tot de ware helden van deze tijd hoort.' (einde citaat)

Onze huidige mentaliteit lijkt geschikt voor oplichters, die uit zijn op geld en macht. De film van vanavond gaat over zo'n oplichter, die rommelt met geld en ook een bedrieger is in de liefde.

De eerste film van de 'imposter'-serie, 'The crying game', was een film over een meisje dat zich een jongen voelde ofwel een jongen in een meisjeslichaam, die zich uitgaf voor een jongen. Toen de 'ware' gedaante ontdekt werd door degenen, die dat om hen moverende redenen niet eerder tot zich door hadden laten dringen, vermoordden zij de 'bedrieger'.

In de tweede film 'The talented Mr. Ripley' vermoordde de 'bedrieger' degenen die op het punt stonden te ontdekken, dat hij zich uitgaf voor wie hij niet was. Voor wie hij feitelijk wel was: een eenvoudige pianostemmer en een hotelbediende schaamde hij zich; het krenkte hem niet bij de machtigen en rijken te horen. Kennelijk is het vanuit identiteitsproblemen 'je uitgeven voor iemand die je niet bent' zo bedreigend voor het maatschappelijk samenspel, dat bedriegers of bedrogenen moorddadig kunnen worden. (affectregulatie)

In beide films is er geen bedrieger zonder bedrogenen. Dat mechanisme werd me het meest duidelijk bij het zien v.d. film 'l'Uomo delle Stelle' van Torratore (spelling checken), die we in eerste instantie vanavond hadden willen laten zien als illustratie van een 'imposter'. Die film gaat over een man uit Rome, die zich in arme Zuiditaliaanse dorpjes uitgeeft als talentzoeker voor de Romeinse filmstudio's. Hij maakt tegen betaling zogenaamd opnamen van mannen, vrouwen en kinderen met een camera zonder dat er een film in z'n camera zit. Hij belooft hun een kans op een rol in een film. Hij verkoopt mooie praatjes. De dorpsbewoners trappen erin. Ze zien ieder om hun eigen reden hun kans om aan hun arme, roemloze bestaan te ontsnappen. De film is te zien als kritiek op de Italiaanse maatschappij van bedrogenen en bedriegers, die op hun beurt weer bedrogen worden. Op dat niveau geeft de regisseur een sociologische visie. Maar wat is het dat bedrieger en bedrogenen zo aan elkaar bindt? Dat is iets psychologisch, iets intrapsychisch. De bedrieger speelt in op het gevoel van de bedrogene niet goed genoeg te zijn.

Ook de film van vanavond 'Crimes and Misdemeanors' heeft die twee niveau's. Een sociologische niveau, nl. een treurigmakende maatschappijkritiek en een psychologisch niveau. Op dat niveau speelt het plot, dat ik heel kort zal samenvatten:

Woody Allen laat zien hoe de oogarts Judah, die weliswaar gefraudeerd heeft, maar omdat dat niet ontdekt wordt, een zeer gerespecteerd, ja zelfs gevierd lid van de academische gemeenschap blijft. Let op: hier speelt ook weer, net als bij de twee vorige films het wel of niet ontdekt worden. Ik kom daar later op terug.

Woody Allen zet de hoofdpersoon van de film als 'imposter' neer. Om te beginnen z'n naam: de naam v.d. bedrieger van Jezus, Judah of Judas, en ook z'n beroep van oogarts: de dokter die we raadplegen als er problemen zijn met kunnen zien.

In de film zit Judah met een dilemma waar hij zelf niet uitkomt en gaat daarmee naar een rabbijn, een moreel hoogstaande man. Judah's dilemma is dat hij een affaire heeft en daaraan een einde wil maken. Z'n vriendin weigert dat en dreigt hem, om als hij doorzet, ja zelfs als hij niet bij zijn vrouw weggaat om voor haar te kiezen, z'n vrouw van hun affaire op de hoogte te brengen. Bovendien zal ze dan ook bekend maken dat hij geld ziekenhuisgeld een tijdje frauduleus heeft gebruikt. Hier is het weer: de dreigende ontmaskering. Wat gaat de 'imposter' doen?

Judah vraagt de rabbijn raad m.b.t. zijn overspel, waarop de rabbijn hem aanraadt dit aan zijn vrouw te vertellen. Judah heeft een dilemma: zichzelf schaden door zich zelf te ontmaskeren of degene die hem dreigt te schaden uit de weg te ruimen.

Als na enige tijd de rabbijn voor de behandeling van zijn ogen bij Judah komt, is zijn zicht letterlijk achteruit gegaan. Maar Judah ontnemt hem ook figuurlijk het zicht op de werkelijkheid, draait hem figuurlijk een rad voor ogen als hij zegt dat het allemaal in orde gekomen is met zijn vrouw.

Judah heeft er alles aan gedaan om te zorgen dat zijn 'misdemeanors', zijn misdrijven onontdekt zullen blijven, zelfs als daar een 'crime', een misdaad voor nodig is om te zorgen dat hij blijft beantwoorden aan het beeld dat hij een gerespecteerd oogarts is, een trouwe echtgenoot en een goede vader.

In alle drie de films van deze 'imposter'-serie blijkt het grote risico voor de bedrieger, de ontdekking van zijn vermomming. In alle drie de films leidt dat tot moord.

Dat kan geen toeval zijn.

Wat de films ons laten zien is dat ontmaskerd worden zo vreselijk is, dat de ontmaskerde of degene die de ontmaskering dreigt te bewerkstelligen, het met de dood moet bekopen.

In hoeverre kunnen wij ons herkennen in dat mechanisme van het met de dood te moeten bekopen als we ontmaskerd denken te worden?

Komen we dat in ons dagelijks leven tegen? Komen we het in onze psychoanalytische praktijk tegen?

Om te beginnen zullen in de psychoanalytische praktijk analysanten, ondanks het verzoek van de analyticus om te proberen te vertellen wat er in hem of haar omgaat, zich anders voordoen dan zij menen te zijn.

Tegelijkertijd komt daarmee een proces op gang waarin lang bestaande houdingen van analysanten opduiken. De analyse is de gezamenlijke taak van de analyticus en de analysant om te proberen te pakken te krijgen wat de analysant voor de analyticus, maar vooral voor zichzelf verborgen probeert te houden. Analysanten zijn 'imposters' tegen wil en dank.

Wat vinden analysanten moeilijk om van zichzelf te weten?

In de drie films gaat het steeds om schaamte, krenking en om grootheidsfantasieën.

Louis Tas noemt schaamte dat gevoel dat maakt dat je het liefst in de grond zou willen verdwijnen. Ik stel voor daaraan toe te voegen: het verlangen dat de ander in

de grond verdwijnt.

Vervolgens doen wij of analysanten iets ingewikkelds met onze affectregulatie. Die moorddadige wens kan al leiden tot zo'n groot schuldgevoel dat we dat schuldgevoel het liefste ook maar weer in de grond laten verdwijnen. Het enige dat we er dan nog van merken, is bijvoorbeeld een neiging om ons steeds in een situatie te manoevreren waarin we er slecht vannaaf komen of dat we ons moet schamen. Het schiet allemaal niet op, maar het lukt ons op die manier wel om onszelf mooier voor te doen dan we in onze weggestopte gedachten zijn. We hebben het gevoel zo slecht te zijn als Thomas Ripley of als Judah Rosenthal en dat we steeds het risico lopen ontmaskerd te worden.